

ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

«Η ΓΗ ΤΗΣ» ΕΛΛΑΔΑ»

1. Αναζητώντας την ουσία του ελληνικού πολιτισμού

Με εξαιρετική συγκίνηση και υπερφάνεια παρουσιάζουμε εδώ σήμερα, για πρώτη φορά, ένα από τα ώριμότερα κείμενα που αφιέρωσε ποτέ στην «θείκη κι' όλη αίματα πατρίδα» ο άθαντος συγγραφέας του «Ζορμπά». Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας έδωσε η κ. Ελένη Σαμουί - Καζαντζάκη — η οποία και μας το εμπιστεύθηκε για να το δημοσιεύσουμε — το κείμενο αυτό γράφτηκε από τον Καζαντζάκη το 1946 κατά παραγγελία της τότε Ελληνικής Κυβερνήσεως, για να χρησιμοποιηθεί σε κάποια ξενογλωσσά τουριστικά έδραση, που όμως δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ! Έτσι, «Η Γη της Ελλάδας» έμεινε θαμμένη επί δεκαετία χρόνια στο συρτάρι του Ποιητή, για να αποδοθεί, επί τέλους, σήμερα στο πλατύ αναγνωστικό κοινό που τον έτιμωσε, στο γέγραμμά της ζωής του, ως τον κορυφαίο λογοτέχνη και πνευματικών ανδρά του σύγχρονου Έλληνα.

Ο ΠΡΟΣΩΠΟ της ελληνικής γης — τα χρώματά της, οι πέτρες, οι θάλασσες — είναι θεοειδώς δουλμένο από το πνεύμα. Πολλοί αιώνας με ανθρώπινη ιστορία πέρασαν από πάνω του, πολλές διασταυρώσεις λαών, αίματα πολλά πού, σε μία εύχρηστη στιγμή, καταστράσαν σε πλοσία ενότητα. Κάθε σπάσιμη γης έχει τα ιστορικά της, κάθε βουνό θυμίζει μιάν εισβολή διαφόρων, ένα πρότατο, ένα βλάστη, ή επικίνδυνη γιγάντια πάλι πολιτισμού και διασποράς, εδώ, στο σταυροδρόμι του κόσμου, στην Ελλάδα, έχει αφήσει τα αίματά της και φουέται ίχνη της. Το κάθε ελληνικό τοπίο είναι τόσο ποτισμένο από ανάμνηση, από παγκόσμιο ενδιαφέρον, από ελπίδες κι' άτυχίες, που παρ' όλα αυτά περιεχόμενο βαθύ, γεμάτο ανθρώπινη ουσία. Γι' αυτό η μελέτη του ελληνικού τοπίου ξεπερνάει αναγκαστικά τα σύνορα μιας απλής γεωγραφικής ή αισθητικής μελέτης και φέρνει, θέλοντας και μη, σε γενικότερους στοχασμούς.

Η ελληνική γη είναι ένα παλιόμωστο από δώδεκα κριές άπανωτες γραφές: Σόφρονη 'Ελλάδα, του 1821, της Τουρκοκρατίας, της Φραγκοκρατίας, του Βυζαντίου, της Ρώμης, της ελληνικής κλασσικής εποχής, της αρχαϊκής, του Δωρικού μεσσηνίου, της Μικραϊκής, της Αιγαϊκής, της Λιβυκής.

Στέκεσαι σε μιάν ποταμιαία ελληνική γη και σε κυριεύει αγωνία. Μνήμα θαβό, δώδεκα πατωσιές νεκροί, κι' ανεβαίνουν φωνές και σε κράζουν. Παιά να διαλέξεις; Κάθε φωνή και ψυχή, κάθε ψυχή λαχταρίζει το σώμα της, κι' η καρδιά σου άκούει, ταράζεται και διατάζει να πάρει απόφαση ποιά να διαλέξει, γιατί συχνά οι φωνές είναι παράταιρες, κι' οι πιο άγαπημένες δεν είναι πάντοτε κι' οι πιο άξιες.

Για ένα Έλληνα το ταξίδι στην Ελλάδα καταντά, έτσι, γοητευτικό κι' εξαντλητικό μαρτύριο. Όταν λ. χ. σταθείς δίπλα σε μιάν ανθισμένη ροδόδωφη του Εβρώτα, άνάμεσα Σπάρτης και Μυστρά, άρχίζει ή φοβερή προαιώνια πάλη, ανάμεσα καρδιάς και νοού. Όλη ή καρδιά του νέου Έλληνα χυμιάει να αναστήσει ένα χλωμό θανατογραφμένο κορμί, το κορμί του τελευταίου μας βυζαντινού αυτοκράτορα, του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου και θέλει να ξαναγυρίσει πίσω στον τροχό του καιρού, στις 6 του Γενάρη του 1449, που εδώ πάνω στο Μυστρά ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος δέχτηκε τη μαρτυρική λεγόμενη κορώνη της Πόλης. Πληθος πατριδικό στεναγμοί και μοιρομυρίσματα από δημοτικά τραγούδια και λαχταρές του Γένους, σε σπρώχνουν να κάμεις χατήρι με ό νοού, άνήλεος, δικαίος, άντισέκεται, γυρίζει το πρόσωπό του κατά τη Σπάρτη, ά-

Καιάδα του καιρού το χλωμό αυτοκρατορικό κορμί και να ομιλεί με τού αιώνας Σπαρτιάτες έφηβους. Αυτό είναι το αίτημα της δύσκολης σκληρής στιγμής όπου έλαχε να γεννηθείς και πρέπει, άν ός ή ζωή σου να είναι γόνιμη, να πάρεις μιάν απόφαση που ν' άρμονίζεται με το μεγάλο ρυθμό της εποχής του.

Όταν ένας Έλληνας ταξιδεύει στην Ελλάδα, το ταξίδι του μοιραία μετατρέπεται σε έπισημη, έπισημη άνανζήτηση του χρόνου. Πώς να γίνουμε κι' έμεις άξιοι των προγόνων, πώς να συνεχίσουμε, χωρίς να την ντροπιάσουμε, την ελληνική ιστορία που μας έπιβάλλει τόσο εύθνη; Σεργιανίζεις στην Άρτική, στην Πελοπόννησο, στη Θεσσαλία, στη Μακεδονία, στη Θράκη, στην Ήπειρο, στα ησιαί μας και με άσπυγαστη, άδυσώπητη εϊθύνη άραίνεις τούς ώμιους σου, άραίνεις τούς ώμιους όλων των ζωντανών Έλλήνων. Τα όνόματα έχουν μυστική άκαταμάχητη δύναμη όποιος γεννήθηκε στην Ελλάδα έχει εξαιρετικά άσπυγαστη ύποχρέωση να συνεχίσει τον αϊώνιο ελληνικό θρόλο.

Όμως για ένα ξένο το προσκύνημα στην Ελλάδα είναι ψυχικά εύκολο, γίνεται χωρίς σπαταγμό. Ο νοός του ξένου, λυτρωμένος από τις αίσθηματικές περιπλοκές της ελληνικής ιστορίας, χωρίς άσφαλα και βίαιες την ουσία της Ελλάδας. Ένθ για τον Έλληνα περιπέλεται με έλπίδες και φόβους και με όδυνηρή άσπυγαστη. Ποτέ δε θγαίνει καθαρή, χωρίς άσπυγαστη, ή σκέψη ποτέ άναίμαχτη ή έντύωση. Ένα νεοελληνικό τοπίο δε δίνει, σε μιάς τούς Νεοελληνες — άν έξοιμε ν' άκούοιμε και ν' άνασπώοιμε — μιάν άφύλοκρηδη άναρχία άραϊότητας. Έχει ένα όνομα το τοπίο — το λέμε Μαραθώνια, Σαλαμίνα, Όλυμπος, Χαϊράνεα, Μυστρά, Κρήτη, Μοριά, Ρούμελι — συνδέεται πάντοτε με μιάν άνάμνηση: εδώ ντροπιστήκαμε, εδώ δοξαστήκαμε, αίματά ανεβαίνουν ή θεία άγάλματα από τα χρώματα και μονομιάς το τοπίο μετασπινάεται σε πλοσία πολυπλάστη ιστορία. Κι' όλη ή ψυχή του νεοελληνα προσκυνητή άναστατώνεται.

Για ένα ξένο, όμως, το ταξίδι στην Ελλάδα μπορεί να γίνει συναρπαστικό μεθόδι όμορφιάς. Γαλήνια μπορεί ν' άναβρύνει γι' αυτόν, άνεάντηλη, ή γοητεία της ελληνικής γης και θάλασσας. Βαθειά μεσογειακή χαρά του ματιού: από τη μιά μεριά τα κύματα άν άνηρικά έλαοα, με άσπυγαστη χαίτες, και του θυμίζουν τούς μακρόσυρτους, γεμάτους αγκυλοβόλη στίχους του Όμηρου κι' από την άλλη μεριά ή ελιά της Άθηνάς, όλο λάδι και φώς, και τ' άμπελία του Διόνυσου. Στεγνή λιτοδαιτη γη, πέτρες ροδοκοκκινωμένες από τον ήλιο, τα βουνά γαλάζια, άνάερα κυματίζου, άχνίζου, θαρρείς μέσα στο φώς. Πολλά βουνά μας είναι όλόγυμνα και λιάνονται ήσυχα, άνασπινάμενα, σαν άθλητες. Και σε άλλα μέρη του κόσμου ύπαρχει, βέβαια, τέτοιο χρώμα και τέτοια πέτρα και τέτοιο φώς. Όμως εδώ, στην Ελλάδα, το θέαμα του το δε γεμίζει μονάχα το μάτι εύφροσύνη, ούτε μονάχα την καρδιά, παρά βαθιά και το νοού. Γιατί εδώ δεν αντίκρζει μονάχα, όπως άλλου, πέτρες και χρώματα και θάλασσες, παρά και μεγάλες ψυχές, που γέμισαν τα όλια ταύτα πλασία με ιστορία.

Ένας ξένος, περιουθεντας στην Ελλάδα, νοιώθει σιγά-σιγά να έμποτιζεται από Ελλάδα και ν' άρχίζει να κατανοεί, για πρώτη φορά τόσο άμεσα, την άρχαία ελληνική σκέψη και τέχνη. Ελέ πις με τα μάτια του, άγγιζει πις με τα χέρια του, αυτό που ή άρηρημένη σκέψη τόσο δύσκολα μπορεί να συλλάξει: πώς μπορεί να συνδυαστεί τόσο όργανικά ή δύναμη με τη χάρη. Ποτέ δεν έοιμεαν, σε κανένα μέρος της γης, τόσο άρτια τέ δύο τούτα συστατικά της τελειότητας, ή Άρης με την Άφροδίτη, δύο στην άσπυ-

Όλιμπία: Δέν ύπαρχει ύποψηνη- κότερο τοπίο στην Ελλάδα, που νά παρουσιάζει τόσο γλυκά κι' έντομα και με τόσο πεύκο στην ερήνη και στη συμπόληση.

Βάσσα: Σάν ένα κομμάτι του βουνού, φαντάζει ο νοός του Άπόλλωνα, διακριτικά σφηνωμένος άνάμεσα στους βράχους, θάοας κι' αυτός, μά που πέρασε από πάνω του το πνεύμα

κη και πρόσχαρη Ελλάδα. Για να νοιάσεις την άρχαία Ελλάδα, τη φιλοσοφία της, την τέχνη της, την ποίηση, τούς θεούς της, από εδώ, από το ελληνικό τοπίο, πρέπει ν' άρχισεις. Έδώ, στο χρώμα τούτο, ρίξω το έξαιόσιο δέντρο, και τα όλια ταύτα γύρα του άρομοιοαο για ν' άνθισει και να καρπίσει.

Κι' ή πιο δυνατή συγκίνηση κι' ή πιο λαογρη φαντασία, για να γίνει όραση, έχει άνάγκη από σώμα. Κι' ό δημιουργός το σώμα αυτό το φτίζει στο όλικό περιγύρο του, στις πρώτες έλας γύρα του — γη, άέρα, θάλασσα, φώς. Άν ό τόπος του έχει μάρμαρο, όπως στην Ελλάδα, ή γρανίτη, όπως στην Αίγυπτο, ή λάσπη όπως στην Άσσυρία, ή τέχνη του παίρνει και διαφορετικό δρόμο. Η ποίηση κι' ή αντίσπαση της έλας ρυθμίζει όχι μονάχα τα άνεργά του παρά και την καρδιά και τη σκέψη του. Άνάμεσα καλλιτέχνη και τοπίο δεν ύπαρχει κλειστό, άδιαπέραστο μεσότοιχο. Το τοπίο μπαίνει μέσα στον καλλιτέχνη κι' από τις πέντε πόρτες από τις πέντε αίσθησεις και λαθονότας, πλάθεται συνάμα κι' ό καλλιτέχνης κατ' εικόνα και όμοιωσή του.

Γι' αυτό έχει τόσο άξια, όποιος θέλει να φρει με την πιο έμση και όγούρη μέθοδο την ουσία και το νόημα του ελληνικού πολιτισμού, να δει και να ζήσει την ελληνική γη. Γιατί, το ξαναλέμε, ό ελληνικός πολιτισμός δεν ήταν ένας μετώρος, άνέγγιχτος, ύπερφυσικός άνθος: ήταν ένα δέντρο που ρίζωνε βαθιά στη γη, στη γη την έδική του, κι' έστρωγε λάσπες κι' έβγανε άνθος. Όσο μάλαστα περυσότερη λάσπη έτραγχε, τόσο κατεργάζονταν και πιο πλοσία την άνθισή του. Η περιφήμη άρχαία ά-

Κύπρος: Στην Πέτρα του Ρομίου, λέει ή παράδοση, ξεπετάχτηκε μέσα από τα κύματα ή Άφροδίτη. Είναι μελακό, όγρο το φός εδώ, γεμάτο ύποσπυμένους ήκίους, άπαράλλαχο, όπως το θέλει ή θεά της ήδονής.

πλοσία και ή ίσορροπηση και ή γαλήνη δεν ήταν οι φυσικές, άκοπίαστες όρετές μιας ήσυχης, άπλης, ίσορροπημένης ράτσας: ήταν δύσκολο άθλο, λάφυρα από όδυνηρούς έπικίντунους άγώνες, έπαθλο ύψηλο από τούς άκατάπατους πολέμους έναντίον των Βαρβάρων. Γι' αυτό δεν έχει το ελληνικό τοπίο, έτσι που τόσο σφιχτά έ-

σιμει με τον άνθρώπινον άγώνα, την γαλήνη της παρθένας, χωρίς ιστορία, γής; ή γαλήνη αυτή της Ελλάδας είναι πολύ πιο πλοσία και πιο τραγική: είναι ίσορροπηση φοβερών άντιμαχων δύναμων που κατάρθωσαν, δυστέρα από πολύχρονη δύσκο-

Συνέχεια στη σελίδα 36

ΑΠΙΣΤΕΥΤΑ ΚΑΙ ΟΜΩΣ ΑΛΗΘΙΝΑ!

Ο ΚΑΘΕΔΡΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΜΙΛΑΝΟΥ
ΠΟΥ ΧΤΙΣΤΗΚΑΝ ΕΠΙ 500 ΟΛΟΚΛΗΡΑ ΧΡΟΝΙΑ, ΔΕΝ ΣΤΟΙΧΙΖΕ ΟΥΤΕ ΜΙΑ ΔΕΚΑΡΑ, ΓΙΑΤΙ ΤΗ ΜΑΡΙΑΡΑ ΤΟΥ ΗΓΙΑΝ ΔΟΡΟ ΚΙ ΟΛΟΙ ΟΙ ΤΕΧΝΙΤΕΣ ΔΟΥΛΕΥΑΝ ΤΖΑΜΠΑ (Ο ΚΑΘΕΔΡΑΣ ΤΟΥΣ ΑΠΟ ΕΝΑ ΜΗΝΑ).

ΟΙ ΔΙΟ ΑΥΤΕΣ ΑΕΥΘΕΣ ΣΧΙΜΑΤΙΖΟΥΝ ΕΝΑ Μ-.

ΑΥΤΑ ΤΑ ΞΥΛΙΝΑ ΗΛΙΑΚΑ ΡΟΛΟΙΑ ΤΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝ ΟΤΙΝ ΑΚΟΜΗ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ ΟΙ ΒΟΣΚΟΙ ΤΗΣ ΜΠΕΑΡΝ.

Ο ΚΡΙΣΤΟΦΕΡ ΜΟΝΚ (1653-1688) ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΔΟΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΔΙΜΠΕΡΜΑΡΕ ΕΚΛΗΤΙΚΗΣ ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΗΣ ΛΟΡΔΩΝ ΣΕ ΗΛΙΚΙΑ 13 ΧΡΟΝΩΝ.

ΟΙ ΓΙΟΡΤΕΣ ΣΤΟ ΓΑΜΟ ΤΗΣ ΚΟΡΗΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ ΝΤΕΒΑ
ΡΑΙΑ Ι. ΤΟΥ ΒΙΖΑΝΤΙΑΝΙΚΟΥ, ΜΕ ΤΟΝ ΣΟΥΛΤΑΝΟ ΦΙΡΩΣ ΣΑ ΤΗΣ ΚΟΥΛΙΑΡΓΙΑ ΗΤΑΝ ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.
Η ΠΟΜΠΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΟΣ ΤΟ ΒΑΣΙΛΙΚΟ ΑΝΑΚΤΩΡΟ ΔΗΛΑΔΗ ΣΕ ΜΙΑ ΑΠΟΣΤΑΣΗ 10 ΧΙΛΙΟΜΕΤΡΩΝ, ΠΡΟΚΗΡΥΣΣΕ ΠΛΗΘΟΣ ΕΝΑ ΧΡΥΣΟ ΧΑΛΙ. (1406)